

Regionale ongelijkheden in Tunesië: een historisch-institutionele analyse

---

Naam: Mark van der Woude

Studentnummer: s1474243

Begeleider: Dhr. dr. F. de Zwart

Datum: 18-06-2018

Woordenaantal: 8313

INHOUDSOPGAVE

Hoofdstuk 1	Inleiding	p. 1
Hoofdstuk 2	Historisch institutionalisme	p. 4
Hoofdstuk 3	Tunesië over tijd: intensieve extractie	p. 7
Hoofdstuk 4	Verklaringen voor regionale ongelijkheid	p. 11
Hoofdstuk 5	Conclusie en discussie	p. 20
Literatuurlijst		p. 23
Bijlagen		p. 26

Hoofdstuk 1 Inleiding

Tunesië heeft een lange periode van economische groei gekend. Ondanks deze groei zijn de regionale ongelijkheden in het land fors: de economische ontwikkeling van de binnenlandse regio's blijft aanzienlijk achter bij de economische ontwikkeling van de kustregio's (Wereldbank, 2015; Aldana & El Fassi, 2016; OECD, 2015). Het landelijke werkloosheidspercentage in 2012 was 17,6 procent, terwijl deze in bijvoorbeeld het binnenlandse gouvernement Sidi Bouzid 29,4 procent was, tegenover 11,7 procent in het naastgelegen gouvernement Sfax, een kustregio (INS, 2015). De kustregio's hadden in 2010 een gezamenlijk aandeel van 80 procent in het landelijke BBP, de binnenlandse regio's droegen dan ook aanzienlijk minder bij aan het BBP (African Economic Outlook, 2015, p. 208). Kijkende naar ontwikkeling in termen van de HDI (*Human Development Index*) blijven de regionale verschillen groot. Op factoren zoals het aantal ziekenhuisbedden per 1000 inwoners, geletterdheid en de toegang tot water en scholing, scoren gouvernementen in de kustregio's beduidend beter dan gouvernementen in de binnenlandse regio's (OECD, 2015, p. 38; INS, 2015).

Tunesië bestaat sinds 1881 als eenheid en er heeft zich geen regionale afscheiding voorgedaan. Heel Tunesië heeft zich dus kunnen ontwikkelen onder dezelfde regimes, te weten het Franse protectoraat tot 1956, het Bourguiba-regime tot 1987, het Ben Ali-regime tot 2011 en tot heden de democratische, Tweede Republiek. Daarnaast is het niet het geval dat de kustregio's in meer bezit zijn van natuurlijke hulpbronnen dan binnenlandse regio's. Zo ligt een van de grootste aardolievelden in El Borma, gelegen in het zuidelijke gouvernement Tataouine (Taib, 2012). Het lijkt dan ook niet aannemelijk dat onderontwikkeling in de binnenlandse regio's op een van deze manieren verklaard kan worden. Uit bovenstaande empirische schets rijst dus een vraag. Deze vraag zal tevens de hoofdvraag in deze scriptie zijn: *waarom zijn de binnenlandse regio's ten opzichte van de kustregio's economisch minder ontwikkeld?*

Ondanks dat de genoemde cijfers recent zijn, betekent dit niet dat de ongelijkheden tussen de regio's pas recentelijk ontstaan zijn. Zo geeft Murphy (1999, p. 101) aan dat ten tijde van het Bourguiba-regime de concentratie van economische middelen in de kustregio's de regionale ongelijkheid versterkte. Bourguiba was niet in staat deze ongelijkheid te adresseren: de gevestigde belangen liepen niet synchroon met het kunnen bereiken van inclusieve ontwikkeling en de politieke elites wilden hun economische macht niet opgeven in ruil voor duurzame economische ontwikkeling (Murphy, 1999, p. 102). Brisson en Krontiris (2012, p.

23) stellen dat institutionele verschillen de onderliggende oorzaak zijn voor de regionale ongelijkheden.

Murphy en Brissson en Krontiris (2012) spreken over de rol van instituties in het verklaren van regionale ongelijkheid in Tunesië. Om de rol van instituties nader te duiden, kan de historisch institutionele theorie van Acemoglu en Robinson (2012) handzaam zijn. De verklaring die in deze invloedrijke theorie centraal is dat inclusieve politieke instituties zullen leiden tot inclusieve economische instituties en zo economische groei kan ontstaan. Volgens de auteurs is de kwaliteit van instituties dus essentieel voor het kunnen verklaren van wereldwijde ongelijkheid in economische ontwikkeling. De focus in deze theorie ligt op economische verschillen tussen staten. Verschillen binnen staten zijn echter niet betrokken in de theorie van Acemoglu en Robinson (2012). Dit maakt dat het interessant wordt om te kijken of de theorie opnieuw bevestigd kan worden wanneer er gekeken gaat worden naar verschillen binnen een land, en in dit geval dus getest wordt op de regionale ongelijkheden in Tunesië. In het volgende hoofdstuk zal er dieper op de theorie van Acemoglu en Robinson (2012) worden ingegaan.

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zal er een vergelijkende *case study* worden uitgevoerd. De *case study* is vergelijkend van aard aangezien de ongelijkheid tussen de binnenlandse regio's en de kustregio's centraal staat in de hoofdvraag en dus ook in de uiteindelijke analyse van de data. Doordat er geprobeerd gaat worden verscheidene *critical junctures* en hun impact over tijd onder verschillende regimes te identificeren is deze studie ook longitudinaal. Ook voor de theoretische benadering, het historisch institutionalisme, is het van belang om een historische focus te hebben, aangezien instituties in deze theorie *path dependent* zijn. Bryman (2012, p. 63) stelt eveneens dat het longitudinale aspect van het design het mogelijk maakt om variabelen over tijd waar te nemen en zo mogelijk meer causale conclusies te trekken. Dataverzameling- en verwerking zal voornamelijk geschieden middels *content analysis*. Waar mogelijk zal gebruik worden gemaakt van primaire bronnen.

De binnenlandse regio's en kustregio's zijn in deze scriptie de *units of analysis*. De afhankelijke variabele in dit onderzoek is de regionale ongelijkheid, ofwel de institutionele uitkomst. In de historisch institutionele theorie wordt deze institutionele uitkomst beïnvloed door "een combinatie van interactie en intersectie van verschillende economische en politieke processen", de onafhankelijke variabele (Thelen, 1999, p. 389). Capoccia (in Thelen & Mahoney, 2015, p. 171) geeft hierbij aan dat deze processen in de context van de *critical juncture* gereconstrueerd en geanalyseerd moeten worden.

Het onderscheid tussen de binnenlandse en de kustregio's dient wel afgebakend te worden. Om een precieze vergelijking te maken zou het zinvol zijn om twee gouvernementen intensief met elkaar te vergelijken. Een eerste nadeel van zo'n benadering is dat de keuze voor een bepaald gouvernement een geografische *bias* kan bevatten, waardoor afgedaan wordt aan de validiteit van de vergelijking. Een tweede nadeel is dat er zich een 'dataprobleem' voor zou kunnen doen, waardoor er te weinig informatie voorhanden is om überhaupt een vergelijking te maken. Uit praktische overwegingen is dan ook gekozen om dezelfde indeling van Tunesië te gebruiken die het *Institut National de la Statistique* (INS) en Jmaïi, Rousselière en Daniel (2017) hanteren. Het Noordoosten (inclusief Groot-Tunis), het Centraal-Oosten en het Zuidoosten zullen enerzijds worden gerekend tot de kustregio's. Anderzijds worden het Noordwesten, het Centraal-Westen en het Zuidwesten tot de binnenlandse regio's gerekend. In bijlage A wordt deze verdeling uitgewerkt naar gouvernement. In het vervolg zal dus voornamelijk gesproken worden over kustregio's en binnenlandse regio's.

Vanuit de theorie van Acemoglu en Robinson (2012, p. 372) kan de volgende veronderstelling worden gedaan waarom de binnenlandse regio's in ontwikkeling achterlopen op de kustregio's. Elites hielden politieke instituties extractief, waardoor economische instituties naar de belangen van de elite gevormd konden worden. De elite had een groter belang in de economische ontwikkeling van de kustregio's, waardoor economische instituties hier relatief inclusiever waren en er dus economische groei plaats kon vinden. Tegelijkertijd ontbraken *incentives* voor innovatie en investeringen in de binnenlandse regio's, wegens de voor de elite gunstige extractie.

In het vervolg zal eerst de theorie van Acemoglu en Robinson (2012) in algemene termen besproken worden. In hoofdstuk 3 zal er een beschrijving van de politieke geschiedenis en de regionale verhoudingen in Tunesië volgen. In het daaropvolgende hoofdstuk staat de analyse centraal, waarin de werking van de Tunesisch instituties in historisch institutioneel perspectief bekeken zal worden om zo de verklarende mechanismen bloot te leggen en daarmee de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

Hoofdstuk 2 Historisch institutionalisme

In dit hoofdstuk zal de historisch institutionele theorie van Acemoglu en Robinson (2012) in algemene termen worden uiteengezet. Vervolgens zal de theorie ook van kritiek worden voorzien.

Acemoglu en Robinson (2012) maken een onderscheid tussen politieke en economische instituties, die inclusief dan wel extractief van karakter kunnen zijn. Inclusieve politieke instituties zijn gecentraliseerd en pluralistisch. Terwijl een kleine elite de macht in handen heeft in extractieve politieke instituties en er weinig middelen zijn om deze macht te beperken (Acemoglu & Robinson, 2012, p. 81). De auteurs stellen vervolgens dat economische instituties vaak gestructureerd zijn door deze politieke elites, met het doel om middelen uit de samenleving te onttrekken, zogenaamde extractieve economische instituties. Een economische institutie is inclusief wanneer eigendomsrechten verzekerd zijn en er economische mogelijkheden voor een breed deel van de samenleving zijn (Acemoglu & Robinson, 2012, p. 75). De veronderstelling die hieruit volgt is dat het genereren van welvaart alleen mogelijk is wanneer zowel politieke als economische instituties inclusief zijn. Het gemaakte onderscheid in het karakter van instituties is behulpzaam voor het benaderen van het empirische probleem in deze scriptie, aangezien een verschil in kwaliteit van Tunesische instituties de bestaande regionale ongelijkheid zou kunnen verklaren.

Politieke instituties zijn van primair belang in de theorie van Acemoglu en Robinson (2012), aangezien de machtsverdeling binnen de politieke instituties bepalend is voor het karakter van economische instituties. Pierson (in Thelen, 1999, p. 394) stelt eveneens dat een institutie geen neutraal coördinerend mechanisme is, maar de politieke machtsverdeling uitstraalt en versterkt. Acemoglu en Robinson (2012, p. 43) geven echter ook aan dat de interactie tussen politieke en economische instituties belangrijk is voor het verklaren van ongelijkheid. De focus in dit onderzoek ligt voornamelijk op politieke instituties in Tunesië, maar tegelijkertijd zal de interactie met economische instituties dus niet buiten beschouwing gelaten worden.

Een politieke institutie op zichzelf wordt gedefinieerd als “de regels die *incentives* in de politiek coördineren.” (Acemoglu & Robinson, 2012, p. 79). Capoccia (2016, p. 1099) voegt hieraan toe dat het mechanisme dat de ‘regels’ vormgeeft conflictueus is. Zo zijn er de *rule makers* die de formele regels voor instituties opstellen, terwijl de *rule takers*, die de regels zouden moeten naleven, de institutionele regels moeilijk kunnen verenigen met hun behoeften

en agenda's. Toch is bovenstaande definitie ietwat onvolledig en behoeft toelichting. In eerder werk halen de auteurs North aan, die een institutie omschrijft als “de regels van het spel in een samenleving of, meer formeel, de door mensen bedachte beperkingen die menselijke interactie vormgeven” (North geciteerd in Acemoglu & Robinson, 2010, p. 3). Deze definitie legt meer nadruk op *incentives*, die in het verklarend mechanisme van Acemoglu en Robinson (2012) belangrijk zijn. Ook Acemoglu, Johnson, Robinson en Thaicharoen (2003) hanteren een definitie die extra context geeft, namelijk dat een institutie “een cluster van sociale arrangementen is, waarbij er onder andere een constitutionele en sociale limiet aan de macht van elites wordt gesteld” (geciteerd in Acemoglu et al., 2003, p. 52).

Een tweede veronderstelling die Acemoglu en Robinson doen is dat instituties moeilijk veranderen als ze eenmaal gevestigd zijn, doordat ze diepgeworteld zijn in de samenleving. Inclusieve instituties blijven bestaan, omdat de macht van de elite begrensd is en een breed deel van de samenleving participeert in economische instituties, waardoor er sprake is van een *level playing field*. Dit *level playing field* is ook voordelig voor de elite, waardoor de *incentive* überhaupt wegvalt om inclusieve door extractieve instituties te vervangen (Acemoglu & Robinson, 2012, pp. 308-309). Extractieve instituties blijven bestaan, aangezien de elite de instituties controleert en profiteert van het extractieve karakter ervan (Acemoglu & Robinson, 2012, p. 365). Zelfs wanneer een extractief regime omvergeworpen wordt, is het nog niet vanzelfsprekend dat instituties inclusiever worden. Het nieuwe regime kan de oude extractieve instituties overnemen, aangezien deze winstgevend zijn en er dus geen *incentive* is om instituties te veranderen (Acemoglu & Robinson, 2012, pp. 342-343).

Het is echter niet onmogelijk dat instituties veranderen. Acemoglu en Robinson (2012, p. 101) geven aan dat verandering plaats kan vinden door een *critical juncture* die zij omschrijven als “belangrijke gebeurtenis of samenloop van factoren die de politiek-economische balans in een samenleving verstoren.” Een *critical juncture* kan leiden tot veranderingen in het karakter van instituties, die enerzijds kunnen inhouden dat extractieve instituties inclusief worden en anderzijds dat de bestaande instituties intensiever in extractie worden. Het is niet vanzelfsprekend dat een land na een *critical juncture* tot ontwikkeling overgaat. De instituties zijn langdurig verankerd in de samenleving, waardoor deze *path dependent zijn*. Instituties kunnen wel veranderen in antwoord op een veranderde omgeving, maar worden tegelijkertijd beperkt door eerder gemaakte keuzes (Thelen, 1999, p. 387).

Nu de voor dit onderzoek relevante theoretische proposities van Acemoglu en Robinson (2012) besproken zijn, kunnen mogelijke theoretische tekortkomingen besproken worden. In de verklaring voor wereldwijde armoede en welvaart wordt geen plek gegeven voor culturele factoren. Acemoglu en Robinson (2012, p. 57) stellen namelijk dat culturele opvattingen en waarden in werkelijkheid geen determinanten zijn voor het kunnen genereren van economische ontwikkeling. Eveneens worden factoren als vertrouwen en samenwerking niet als onafhankelijk gezien, maar als uitkomsten van instituties. Maar is dit terecht? Het fenomeen cultuur wordt niet belicht in hun analyse door de definitie van een institutie als *rules of the game* (North in Acemoglu & Robinson, 2010, p. 3), waardoor de precieze werking van instituties misschien niet volledig bloot gelegd kan worden.

Binnen de institutionele theorie zou cultuur wel van verklarende waarde kunnen zijn voor (onder)ontwikkeling. Zo liet Tabellini (2005, p. 30) in zijn onderzoek zien dat cultuur een belangrijke determinant is voor het verklaren van regionale economische ontwikkeling. Factoren als vertrouwen, respect en autonomie zijn hierin van belang. Formele instituties zijn dan ook niet prioritair aan cultuur. Doordat beide interacteren worden prikkels voor individuen gecreëerd (Tabellini, 2005, p. 31). Ook Alesina en Giuliano (2014, p. 51) stellen dat instituties en cultuur op zichzelf niet causaal bepalend zijn voor het verklaren van ontwikkeling. Ook deze auteurs wijzen op de interactie tussen beide. Zo kunnen instituties bepalend zijn voor het vertrouwen in de samenleving (cultuur), maar om te kunnen functioneren moeten instituties zich ook aanpassen aan bijvoorbeeld de dominante cultuur.

Tegelijkertijd wijzen Alesina en Giuliano (2014, pp. 51-52) erop dat interactie tussen cultuur en instituties niet te snel vastgesteld kan worden. Ten eerste doordat de interactie op zichzelf beter blootgelegd moet worden. De dynamiek tussen beide kan complex zijn en is niet per se lineair. Ten tweede is de causaliteit niet geheel duidelijk. In een groot deel van de literatuur wordt ervan uitgegaan dat instituties en cultuur complementair zijn aan elkaar, wat maakt dat afzonderlijke identificatie van beide ingewikkeld is, waardoor het causale verband met ontwikkeling niet geheel helder bepaald kan worden.

Hoofdstuk 3 Tunesië over tijd: intensieve extractie

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste politieke ontwikkelingen in Tunesië geschetst. Instituties zijn in het historisch institutionalisme *path dependent*, waardoor deze historische focus relevant is. Naar voren zal komen dat Tunesische instituties een geschiedenis van extractie kennen en dat deze ook na enkele *critical junctures* niet inclusief zijn geworden.

Sinds het moment dat Tunesië bij het Ottomaanse Rijk hoorde, veranderde er weinig aan de werking van het Tunesische bestuur. Het land is altijd een relatief onafhankelijke entiteit geweest binnen een grotere moslimgemeenschap (Alexander, 2016, p. 10). De *bey*, de afgezant van de Ottomaanse sultan, bezat alle wetgevende, rechterlijke en uitvoerende macht. De economische belangen van de *bey* waren groot. Er moest genoeg geld binnenkomen om naar het centrale gezag in Istanbul te sturen, en om zijn eigen overheid in Tunis draaiende te houden. Om deze belangen te beschermen, werd er patronage verdeeld (Alexander, 2016, p. 12). Vooraanstaande families konden op de stedelijke markten bepalen welke producten tegen welke prijs verkocht mochten worden en hoeveel belasting afgedragen moest worden. In ruil voor het verzekeren van belastingafdracht, konden deze families in vrijheid zakendoen.

Na een lange periode waarin Tunesië deel uitmaakte van het Ottomaanse Rijk, werd het land na het verdrag van Bardo in 1881 officieel onderdeel van Frankrijk in de vorm van een protectoraat. Ondanks dat de *bey* zijn positie kon behouden, voerden de Fransen een beleid van politieke centralisering. De bureaucratie werd versterkt en uitgebreid naar lokale overheden. Het centrale gezag stelde de personen aan in de lokale overheden, die voor hun salaris weer afhankelijk waren van de centrale overheid. De afhankelijkheidsrelatie tussen het centrale en lokale gezag werd op deze manier versterkt (Anderson in Alexander, 2016, p. 19). Naast de politieke centralisering maakten de Fransen ook werk van de privatisering van landeigendom. Findlay (in Lawless & Findlay, 1984, p. 219) merkt hierbij op dat er vooral gekeken werd naar het economisch potentieel van de kustregio's en niet naar het economisch potentieel van de binnenlandse regio's.

De privatisering van landeigendom had tot gevolg dat Franse kolonisten goedkoop grond konden kopen, maar de oorspronkelijke Tunesische boeren niet in staat waren mee te dingen naar de koop hiervan. Zij dienden onder contracten van grootgrondbezitters en aangezien de normale opbrengsten van de oogst niet voldoende waren om een familie mee te kunnen onderhouden moesten de boeren leningen afsluiten bij de grootgrondbezitters, waardoor schulden ontstonden en zij dus niet in staat waren opnieuw grond te kopen (Alexander, 2016,

p. 21). De privatisering leidde in de rurale, binnenlandse gebieden tot toenemende ongelijkheid en werkloosheid (Ling in Alexander, 2016, p. 22). In de bureaucratie werd er in 1919 een direct voordeel aan de Fransen gegeven ten opzichte van de Tunesiërs. Een Franse ambtenaar kreeg in dezelfde functie een derde meer betaald dan een Tunesische ambtenaar. Deze twee illustraties laten zien dat er geen sprake was van effectief *level playing field* waarin de Tunesiërs konden participeren.

Ondanks het extractieve karakter van de koloniale instituties werd er (onder andere) door Abdelaziz Thâalbi in 1920 wel een politieke partij opgericht, de Destourpartij.¹ Het doel van de partij was om een zo breed mogelijke achterban te krijgen, die klassenverschillen en regionale verschillen oversteeg (Alexander, 2016, p. 25). Tegelijkertijd was het voor de partij cruciaal om brede steun te krijgen en te behouden. Anderson (in Alexander, 2016, p. 31) geeft aan dat er uitgebreide patronagenetwerken bestonden die steun garandeerden. Tussen Bourguiba en Ben Youssef, de leiders van de partij, ontstond een machtsstrijd die uitmondde in een verschillende achterban voor beiden. Bourguiba kreeg steun van de georganiseerde arbeiders en linksgeoriënteerde groepen, terwijl Ben Youssef steun kreeg van traditionele elites en religieuze leiders. Coalities werden door beiden gevormd naar economische belangen. Burgers die loyaliteit beloofden aan een van de facties werd toegang tot banen beloofd, wanneer ‘hun factie’ de controle over de partij zou krijgen en uiteindelijk over onafhankelijk Tunesië. Uiteindelijk werd Tunesië in 1956 onafhankelijk van Frankrijk, met Bourguiba als president van de Eerste Republiek.

De overgang van een Franse kolonie naar een onafhankelijke republiek had gekenmerkt kunnen worden door een omvorming van extractieve instituties naar inclusieve instituties. Alexander (2016, p. 32) stelt dat de ‘onafhankelijkheidsstrijd’ primair ging over wie de bestaande instituties van de centrale overheid kon gaan leiden. De transitieperiode leek dan ook meer op een subtiele bureaucratische overgang van de Fransen naar de Tunesiërs zelf. Acemoglu en Robinson (2012, p. 342-343) beschrijven dat na een *regime change* de nieuwe elite de oude extractieve instituties over kan nemen, aangezien deze instituties winstgevend zijn. Hetzelfde is na de onafhankelijkheid in Tunesië gebeurd. Willis (2012, p. 64) benadrukt zelfs

---

¹ De Destourpartij werd in 1920 opgericht. In 1934 werd de naam veranderd in neo-Destour. Door een tweede naamswijziging in 1964 heette de partij voortaan Parti Socialiste Destourien. Nadat Ben Ali het presidentschap van Bourguiba overnam, veranderde hij in 1988 de naam van de partij in Rassemblement Constitutionnel Démocratique.

dat de koloniale politieke en bureaucratische structuren in vol bewustzijn zijn overgenomen door de nieuwe politieke elite.

Bourguiba stond in het middelpunt van het nieuwe regime in de Eerste Republiek. Het gepersonaliseerde leiderschap van Bourguiba kwam in zowel de staat als de neo-Destourpartij naar voren. Naast het kabinet was ook het politieke bureau van de neo-Destour een belangrijk, informeel besluitvormingsorgaan (Zartman, 1963, p. 69). De partij werd gestructureerd als een piramide met afvaardiging op zowel regionaal, provinciaal als lokaal niveau (Willis, 2012; Micaud, Brown & Moore, 1964). Door het hanteren van zo'n uitgebreide structuur konden verschillende maatschappelijke groepen en belangen geïncorporeerd worden in de partij. Willis (2012, p. 37) geeft aan dat de periode na de onafhankelijkheid gekenmerkt werd door het versterken van de autoriteit van de machtselites. Zo moesten alle politieke groepen buiten het machtscentrum gemanaged en gebalanceerd worden, zodat de positie van de elite niet aangetast kon worden. De politieke ruimte voor de bevolking om te interacteren met de staat was minimaal. Buiten het feit dat de centrale overheid niet responsief was, werd politieke participatie ook niet aangemoedigd (Willis, 2012, p. 71).

De jaren 70 werden gekenmerkt door industrialisering en modernisering van de Tunesische economie. Het economische vijfjarenplan had tot gevolg dat vele nieuwe industrieën zich in Tunesië vestigden. Deze industrieën waren voornamelijk gecentreerd rondom Tunis en de kustregio's. De binnenlanden profiteerden niet mee van de economische groei, voornamelijk door de politieke onwil die er heerste om deze disbalans te corrigeren (Perkins, 2014, p. 165). Begin jaren 80 bevond de Tunesische economie zich in een laagconjunctuur: de investeringen liepen terug, de export verminderde en de overheidsschuld steeg naar 60 procent van het BBP. Economische hervormingen waren volgens de Wereldbank en het IMF noodzakelijk. De politieke elites stonden echter sceptischer tegenover het uitvoeren van economische hervormingen (Murphy, 1999, p. 100). Het gevolg van *creative destruction* is dat economische verhoudingen veranderen, waardoor de machtspositie van de elite in het geding komt (Acemoglu & Robinson, 2012, p. 216). De Tunesische elite had dan ook geen *incentive* om tot hervormingen over te gaan. Naast de economische malaise werd het ook politiek onrustig in Tunesië. Stakingen, sociale protesten en de groter wordende openbare rol van de Islamisten zorgden ervoor dat het regime van Bourguiba wankelde. Zine el-Abidine Ben Ali nam in 1987 het presidentschap van Bourguiba geweldloos over, waardoor een burgeroorlog voorkomen werd (Alexander, 2016, p. 49).

Na het aantreden van Ben Ali werden er ingrijpende politieke hervormingen verwacht. Ben Ali probeerde de nauwe verwantschap tussen staat en partij te breken, achteraf onsuccesvol, aangezien hij de partij nodig had om de politieke macht niet kwijt te raken (Murphy, 1999). De grondwetswijziging van 1988 was veelbelovend voor mogelijke democratisering in Tunesië. Er werd namelijk een meerpartijstelsel ingevoerd. Potentiële politieke partijen mochten echter niet geformeerd zijn rondom regionale, religieuze, taalkundige of andere scheidslijnen (Murphy, 1999, p. 172). De grondwetswijziging was uiteindelijk meer een formaliteit dan dat er daadwerkelijk politieke pluraliteit ontstond. De politieke instituties werden dus niet inclusiever. Alexander (2016, p. 65) merkt op dat Ben Ali de instituties van het Bourguiba-regime overnam, net zoals Bourguiba de instituties van het Franse protectoraat overnam.

Ondanks het feit dat Ben Ali effectief beleid uitgevoerd heeft om de Tunesische economie om te vormen naar een neoliberale economie werden bestaande patronage- en cliëntèle netwerken niet opgebroken (King, 2003; Murphy, 1999). De centrale overheid besloot welke bedrijven financiële steun kregen en welke niet, waardoor er banden tussen de staat en de private sector ontstonden. De winstgevendheid van bedrijven begon af te hangen van de relaties met de staat en toegang tot patronage. Daarnaast voegt Willis (2012, p. 241) toe dat wetgeving, toezicht en belastingheffing selectief werden toegepast.

De economische liberalisering heeft niet gezorgd voor het dichten van de regionale kloof in Tunesië. De economische effecten van de liberalisering waren gunstig voor grootgrondbezitters, maar ongunstig voor het armere deel van de bevolking in de rurale gebieden. De door de centrale overheid in het leven geroepen hulpfondsen voor arme families werden arbitrair verdeeld door de lokale politieke elites. De centrale overheid leek deze problemen niet juist te kunnen adresseren (King in Willis, 2012, p. 242). In 1992 werd het *National Solidarity Fund* opgericht om te kunnen investeren in infrastructuur, basisvoorzieningen en onderwijs, met het doel om regionale ongelijkheden aan te pakken. De problemen die Tunesië kent wat betreft politieke corruptie kwamen ook tot uiting in de besteding van de middelen van dit fonds. De middelen werden deels door partijfunctionarissen van de RCD (Rassemblement Constitutionnel Democratique, de partij van Ben Ali) gebruikt om regimegezinde personen te belonen en tegenstanders van het regime om te kopen (Alexander, 2016, p. 72).

Het Ben Ali-regime is mettertijd niet inclusiever geworden. Ook economisch bleef het Tunesië niet voor de wind gaan. De mondiale economische crisis van 2008/2009 raakte ook de

Tunesische economie. Zo liep de werkloosheid in 2011 op tot 11,1 procent in het Centraal-Oosten, tegenover wel 28,6 procent in het Centraal-Westen (INS, 2015). De eerste protesten tegen het regime van Ben Ali begonnen in 2010, die uiteindelijk uitmondde in de Jasmijnrevolutie. De hoge werkloosheid, de corruptie en de slechte economische vooruitzichten worden genoemd als oorzaken van de revolutie. Zo gaf 58 procent van de Tunesiërs aan dat zij participeerden vanuit economische beweegredenen (Beissinger, Jamal & Mazur, 2012). Uiteindelijk viel het regime van Ben Ali in 2011, waarna er een transitieregering kwam die het oude regime moest ombuigen naar een democratie. Anno 2018 blijft Tunesië nog steeds voor grote uitdagingen staan, zoals een effectieve aanpak tegen corruptie, transparantie binnen het overheidsbestuur en de aanpak van regionale ongelijkheden (Freedom House, 2018).

Hoofdstuk 4 Verklaringen voor regionale ongelijkheid

Nu de historische context van Tunesië in grote lijnen uiteengezet is, kan overgegaan worden tot het verklaren van de bestaande, en langdurige, regionale ongelijkheid. Duidelijk zal worden dat de ontwikkeling van de binnenlandse regio's ten opzichte van de kustregio's uiteenloopt door de politieke voorkeur en het economisch beleid van de regimes van Bourguiba en Ben Ali. De *incentives* ontbraken bij de elites om inclusie in de binnenlanden te creëren. De Tunesische instituties waren en zijn extractief en zijn na enkele belangrijke *critical junctures* nog extractiever geworden.

4.1 Path dependent instituties

Tunesië heeft een lange periode van politieke centralisering gekend. Regionale en lokale politieke instituties bestonden wel en zoals geschetst in het vorige hoofdstuk werden deze instituties vooral gebruikt om de machtsbasis van de partij (neo-Destour van Bourguiba en de RCD van Ben Ali) te vergroten. De formele institutionele structuur van Tunesië is ook in de Tweede Republiek onveranderd gebleven. Er zijn vijf administratieve lagen te onderscheiden, waarvan de onderlinge verhoudingen en procedures tot op heden onduidelijk zijn (Wereldbank, 2014, p. 157). Het Ministerie van Binnenlandse Zaken is verantwoordelijk voor de lokale bestuurslagen, die bestaan uit het gouvernement, de regio, het district en de gemeente.

In 2014 is er een nieuwe grondwet aangenomen waarin nadruk kwam te liggen op de ontwikkeling van lokale autoriteiten. In de preambule wordt regionale gelijkheid genoemd als uitgangspunt van de Tweede Republiek. In Artikel 139 (Grondwet) wordt gesteld dat "lokale autoriteiten de mechanismen van de participatiedemocratie en de principes van *open*

governance moeten overnemen om een zo breed mogelijke participatie van burgers te kunnen creëren.” Institutionele inclusie is dus een prioriteit in de Tweede Republiek, maar lijkt anno 2018 nog niet bereikt. Er is nog steeds een gebrek aan transparantie, participatie en communicatie tussen de lokale overheden en de gemeenschap (Kherigi, 2016).

Dit gebrek laat zien dat er een legitimiteitsconflict bestaat tussen de centrale overheid en lokale gemeenschappen. Dit wordt budgettair bevestigd, aangezien er slechts 4 procent op de overheidsbegroting is vrijgemaakt voor lokale instituties (Abderrahim, 2017). De Tunesische instituties zijn de jure dan wel inclusief geworden, de facto zijn instituties echter extractief gebleven. Acemoglu en Robinson (2012, p. 365) zouden dit verklaren met hun propositie dat extractieve instituties blijven bestaan wanneer deze gecontroleerd worden door elites, omdat deze profiteren van de extractie. Een evidente illustratie is het feit dat de eerste democratische gemeenteraadsverkiezingen pas zeven jaar na de revolutie plaatsvonden. In de tussentijd hebben de gemeenteraden gefunctioneerd op basis van aanwijzing. Daarbij komt dat ambtenaren en politici die beschuldigd zijn van politieke corruptie ten tijde van het Ben Ali-regime gevrijwaard kunnen worden van vervolging door de in 2017 aangenomen ‘Verzoeningswet’. De kern van de wet betreft dat de van corruptie beschuldigde personen amnestie kunnen krijgen, wanneer zij er geen persoonlijk gewin aan over hebben gehouden. Boukhars (2017, p. 263) stelt dat de aangenomen wet gunstig kan zijn voor het investeringsklimaat, maar oude politieke elites hierdoor terug in positie worden gebracht.

Het grondwettelijke streven naar regionale gelijkheid wordt bemoeilijkt doordat instituties in de binnenlandse regio’s een structureel gebrek aan middelen hebben en niet in staat zijn de behoeften van de lokale gemeenschap te adresseren (Brisson & Krontiris, 2012, p. 32). Een gebrek aan middelen is een verdelingsvraagstuk. Een gevolg hiervan kan inhouden dat de informele economie belangrijker wordt om in middelen te voorzien. Dit houdt in dat de economische *agent* uitgesloten is van de kosten en baten van formele economische instituties, zoals arbeidscontracten, sociale zekerheid en licenties (Feige, 1990, p. 992). Het niet juist kunnen identificeren van de behoeften van een gemeenschap wijst eerder op een gebrek aan pluraliteit in de instituties.

In Thala, een stad in het binnenlandse gouvernement Kasserine, waar tevens de eerste protesten tegen Ben Ali begonnen, geven respondenten aan dat politieke elites nog altijd een grote invloed hebben op het dagelijkse leven (Brisson & Krontiris, 2012, p. 35). Het kunnen creëren van economische kansen en het aanvragen van sociale bijstand hangen in deze stad af

van het hebben van de juiste connecties. Ook continuïteit van werk hangt af van het hebben van persoonlijke banden met de betreffende ambtenaar. In Thala gaat een arbeidscontract niet gepaard met zekerheid. Een respondent geeft aan dat arbeidscontracten zonder duidelijke reden opgezegd kunnen worden. Lokale ambtenaren zijn verantwoordelijk voor het opstellen van de contracten, waardoor connecties essentieel worden (Brisson & Krontiris, 2012, p. 34). In de Tunesische Arbeidscode wordt echter gesteld dat er een indicatie van de duur van het werk en een vermelding van de precieze werkzaamheden gegeven moet zijn om het arbeidscontract open te kunnen breken (Arbeidscode, art. 6-3, eerste titel). De formele regels van deze institutie pakken dus in de praktijk, en in dit geval lokaal, anders uit. Uit dit gegeven blijkt dat de *rule makers* en de *rule takers* verschillende *incentives* hebben en dat voornamelijk de *rule takers* niet in staat zijn hun agenda's aan te passen aan de institutionele regels (Capoccia, 2016, p. 1099). Deze institutie creëert duidelijk geen *level playing field*. Zoals Acemoglu et al. (2003) stellen moet er een wettelijke en sociale limiet aan de macht van de elite gesteld worden, wil een institutie inclusief zijn. Uit dit voorbeeld blijkt dat er wel wettelijke grenzen gesteld zijn aan de discretionaire macht van de politieke elite, maar dat deze grenzen lokaal vervagen. Dat persoonlijke banden met lokale ambtenaren doorslaggevend zijn voor het krijgen van toegang tot economische kansen impliceert dat er geen sociale (of feitelijke) limiet aan de macht van de politieke elite gesteld wordt.

Na de onafhankelijkheid in 1956 werd het politiek systeem voornamelijk gekenmerkt door centralisering. Oude patriarchale structuren moesten vervangen worden door een centrale bureaucratie (Charrad, 2011, p. 55), om, zoals al aangegeven in hoofdstuk 3, de machtsbasis van het regime te verstevigen. Ook onder Ben Ali werd de trend van centralisering doorgezet. King (2003) merkt echter op dat de implementatie van de Structurele Aanpassingsprogramma's in de jaren 80 geleid heeft tot een terugkeer van traditionele instituties in de binnenlandse regio's. Voornamelijk kleine boeren verloren veel land door de privatiseringen die uit de Structurele Aanpassingsprogramma's volgden. Onduidelijke eigendomsrechten en het ontbreken van een *rule of law*, waardoor landconflicten vooral in het voordeel van de grootgrondbezitters werden beslecht, lagen hieraan ten grondslag (King, 2003, pp. 114-116).

Door de economische achteruitgang van rurale gebieden viel de lokale gemeenschap terug op informele, traditionele instituties, die voornamelijk op patronage gebaseerd waren. Deze 'nieuwe' instituties waren voor de gemeenschap een noodzakelijke manier om zich te kunnen voorzien in basisbehoeften (King, 2003, p. 48). Economisch gezien kwam de patronage tot uiting in het verlenen van goedkope arbeid aan rijkere, waarna in tijden van nood financiële

bijstand aan de armeren als wederdienst werd verleend. Patronage kwam ook politiek gezien tot uiting door het toegang kunnen krijgen tot overheidsdiensten in ruil voor het steunen van het regime (King, 2003, p. 77). Ondanks dat de clientèle en patronage kunnen voorzien in levensonderhoud, zijn economische mogelijkheden minimaal, omdat het economisch verkeer geleid wordt door de voorkeuren van de elite en dus de bevolking economisch afhankelijk is van de elite. Noemenswaardig is de waarneming van King (2003, p. 104) in Tebourba, een stad in het Noordwesten, dat lokale ambtenaren/politici vaak deel uitmaken van een patronagenetwerk. Economische macht wordt op deze manier door de politieke elite gebruikt om pluraliteit in de instituties te voorkomen, waardoor hun eigen positie veiliggesteld kan worden.

Ook Lee (in Southall, 1979) doet gelijksoortige bevindingen in Medenine, een stad in het gelijknamige zuidelijke gouvernement. Lokale, grote ondernemers bekleedden vaak posities binnen de lokale laag van de partij, wat illustratief is voor het corporatistische regime van Bourguiba. Hierdoor waren deze ondernemers in staat toegang te krijgen tot hogere overheidslagen om zaken te regelen. De politieke machtspositie van de economische elite had tot gevolg dat communicatie, informatie en de verdeling van middelen tussen de overheid en de lokale gemeenschap synchroon liepen aan de belangen van de economische elite (Lee in Southall, 1979, p. 264). Het opstellen van beleidsplannen, die gebaseerd waren op de prioriteiten van de gouverneur, participatie in lokale instituties en de gecentraliseerde verdeling van middelen hielden de economische ontwikkeling in Medenine tegen (Lee in Southall, 1979, p. 266). Ook in 2015 was de werkloosheid nog 18,3 procent in Medenine, wat aanzienlijk hoger was dan in de kustregio's.

Instituties in de binnenlanden zijn van lagere kwaliteit dan in de kustregio's. De aanwezigheid van diepgewortelde politieke corruptie is een hier een symptoom van en raakt de bevolking in de binnenlandse regio's disproportioneel, waardoor sociaaleconomische ontwikkeling tegen wordt gehouden (Aldana & Al Fassi, 2016, p. 6; Yerkes & Muasher, 2017, p. 16). Wanneer longitudinaal gekeken wordt naar de werking van de politieke instituties lijkt hetzelfde patroon van non-inclusie waarneembaar. Theoretisch gezien is dit niet opvallend, aangezien instituties niet makkelijk van karakter veranderen wanneer ze eenmaal gevestigd zijn in de samenleving, de zogenaamde *path dependency*. Politieke elites zijn niet gericht geweest op regionale ontwikkeling. Het behoud van de eigen machtspositie had prioriteit, om op die manier ook economisch te profiteren van de extractieve politieke instituties. Door dit mechanisme, dat extractieve elites extractieve instituties in stand willen houden, kunnen

instituties moeilijk uit de greep van extractie komen, waardoor ze zich in een vicieuze cirkel begeven en ontwikkeling tegengehouden wordt (Acemoglu & Robinson, 2012).

Zoals ook in het theoretisch kader naar voren gebracht is, kunnen instituties echter wel van karakter veranderen na een *critical juncture*. Maar duidelijk is geworden dat de *regime changes* niet tot inclusie geleid hebben. De exacte verklaring voor de onderontwikkeling van de binnenlandse regio's ten opzichte van de kustregio's ontbreekt nog. Het is nu dan ook zaak om te identificeren welke factoren en welke mechanismen de regionale ongelijkheid veroorzaakt en versterkt hebben.

4.2 Landbouwcoöperatieven

Een eerste factor die bijgedragen heeft aan het verdiepen van de regionale onevenwichtigheden is het socialistische beleid van landbouwcoöperatieven tussen 1962 en 1969 (Wereldbank, 2014). Dit beleid werd vanuit centrale instituties gecoördineerd, terwijl de uitwerking van het beleid decentraal impact had moeten hebben. Iedere coöperatie werd bestuurd door een *Conseil d'Administration*, die centraal aangewezen werd. Naast de exclusiviteit van het bestuur, werden economische middelen voor de deelnemers schaarser. Door contractuele verplichtingen in de coöperatie moesten deelnemers activa, zoals dieren en gereedschappen verkopen. Vaak werden deze activa verkocht aan grootgrondbezitters, die vervolgens ook deel uitmaakten van de *Conseil d'Administration* (Moudoud, 1989, p. 149). De verdeling van de oogst verliep eveneens ongelijk. Zo was het niet ondenkbaar dat een kleine boer slechts een vijfde van zijn oogst zelf mocht houden, terwijl het overige gedeelte naar de landeigenaar vloeide (Ashford, 1967, p. 324). De opbrengsten van het coöperatiesysteem vielen tegen en werden scheef verdeeld en hebben tot verarming van de binnenlandse regio's geleid. In 1980 was het BBP per capita TND 272 (Tunesische dinar) in de kustregio's, tegenover TND 184 in de binnenlandse regio's. Ook leefde 18,3 procent van de bevolking in de binnenlanden in armoede, tegenover 9,9 procent in de kustregio's (Moudoud, 1989, p. 94).

Slechts drie procent van de bevolking bezat de helft van de vruchtbare landbouwgrond (Moudoud, 1989, p. 149). Dit gegeven toont aan dat er, in combinatie met de exclusiviteit van het coöperatiebestuur, sprake was van een scheve verdeling van macht en middelen, wat voornamelijk zijn uitwerking had op de ontwikkeling van de binnenlanden. De invloed van de partij, en dus de politieke elites, bleef onder het coöperatiesysteem groot. Doordat de partij intensief verbonden was met de staat in ideologisch, bureaucratisch en persoonlijk opzicht konden politieke elites, die vaak ook economische macht hadden, eenvoudig middelen aan de

samenleving onttrekken, gezien het feit dat er geen effectieve controle op de elite plaatsvond (Murphy, 1999, p. 59). Volgens Ashford (1967, p. 330) was het invoeren van een coöperatiesysteem een logische politieke keuze, aangezien de eenpartijstaat op die manier ook decentraal verder versterkt en uitgebreid kon worden. Hierin komt Piersons (in Thelen, 1999) conceptie van een institutie goed tot uiting, namelijk dat een institutie niet neutraal is, maar de politieke machtsverdeling uitdrukt en versterkt.

Het niet-inclusieve coöperatiesysteem werkte extractie in de hand. Deze economische institutie werd extractief gehouden, aangezien in dat in het belang van de politieke elite was. Bourguiba was namelijk afhankelijk van elites om de partij, en dus het regime, staande te houden (Willis, 2012; zie ook hoofdstuk 3). Bourguiba stelde dat het coöperatiesysteem “geïntroduceerd was om productiviteit in de landbouwsector te verhogen” (geciteerd in Moudoud, 1989, p. 143). De onderliggende fundering van het programma wordt echter duidelijk met de stelling van Ashford (1967) dat het coöperatiesysteem een politiek logische keuze was. De grondslag voor het opstellen van ontwikkelingsbeleid was dus gelegen in de politieke realiteit. Deze realiteit heeft echter wel geleid tot economische onderontwikkeling in de binnenlandse regio’s.

4.3 Wet 72-38

Naast het mislukte landbouwbeleid als katalysator voor de verarming van de binnenlandse regio’s, heeft ook het investeringsbeleid van Bourguiba bijgedragen aan het concentreren van economische mogelijkheden in de kustregio’s. Investerings in de arbeidsintensieve industrie zouden regionale ongelijkheden corrigeren en economische groei bevorderen. Begin jaren 60 werd er voor TND 132 miljoen geïnvesteerd in deze industrie, waarvan er slechts TND 9 miljoen toekwam aan projecten in de binnenlanden. Deze projecten leverden ook niet de groei op die verwacht werd. In Bejà en Kasserine, gelegen in het Noord- en Centraal-Westen, werden er slechts 800 banen gecreëerd, tegenover 2300 banen (van de overige TND 123 miljoen) in de kustregio’s. De locaties voor regionale ontwikkeling werden arbitrair gekozen. Het primaire doel van deze ontwikkelingsagenda was het versterken van de nationale markt, waarbij er geen rekening werd gehouden met de capaciteiten van de regio (Moudoud, 1989, p. 136).

In de jaren 70 werd het investeringsbeleid doorgezet, alleen kwam de nadruk minder op centrale planning te liggen. Premier Nourira stelde dat “een locatiekeuze van een project moet afhangen van winstgevendheid en niet gebaseerd moet zijn op sentimenten” (geciteerd in Moudoud, 1989, p. 155). Het vooropstellen van winstgevendheid impliceert dat regionale

ontwikkeling geen prioriteit kon hebben, omdat het economisch aantrekkelijker was om te investeren in kustregio's gezien het gunstige investeringsklimaat (zie bijlage B). Om meer privaat en buitenlands kapitaal aan te trekken werden er fiscale *incentives* gecreëerd, die onder andere een belastingvrije invoer van kapitaal en een vrijstelling van de vennootschapsbelasting inhielden (vastgelegd in wet 72-38) (Findlay in Lawless & Findlay, 1984, p. 227).

De selectie van projectvoorstellen was de taak van de gouverneur en het districtsbestuur. Wanneer er op deze niveaus akkoord gegeven werd, ging het voorstel naar de centrale overheid waar toestemming voor implementatie gegeven kon worden. Hier moeten twee opmerkingen bij gemaakt worden. Ten eerste dat beleidsvoorstellen op gouvernementniveau vaak gebaseerd zijn op persoonlijke prioriteiten van de gouverneur (Lee in Southall, 1979). Ten tweede dat Ruf (in Lawless & Findlay, 1984, p. 108) tot de conclusie komt dat er een hechte relatie bestaat tussen private kapitaalstromen en belangrijke partijfamilies. Dit had tot gevolg dat uiteindelijke toewijzing van een investering of project verband hield met de intensiviteit van relaties tussen partijfamilies, de centrale overheid en de gouverneur.

De centrale investeringsplanning en het latere 'liberale' investeringsbeleid waren omgeven door de politieke voorkeur van het regime. Belangrijke machtscentra van de partij, die hevig verbonden was met de staat, lagen in de kustregio's. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de investeringsprioriteit van de politieke elite in de kustregio's lag. Deze keuze had tot gevolg dat economische kansen voor de bevolking voornamelijk in de kustregio's gecreëerd werden. De impact van wet 72-38 was waarneembaar in de regionale verdeling van investeringen en projecten. Tussen 1973 en 1976 vond 96,3 procent van de investeringen plaats in de kustregio's, tegenover 3,7 procent in de binnenlanden. Dit had tot gevolg dat ook 90,1 procent van de gecreëerde banen terecht kwam in de kustregio's, en het resterende gedeelte in de binnenlanden (Dlala in Moudoud, 1989, p. 157).

Ondanks dat politieke instituties extractief waren, is er in de kustregio's wel een vorm van economische inclusie ontstaan. Het investeringsbeleid van Bourguiba leidde namelijk tot economische kansen voor een breder deel van de samenleving, door de aanzienlijke groei in werkgelegenheid, en dus economische groei, zoals uit bovenstaande blijkt. Van een open *level playing field* was echter geen sprake aangezien economische *incentives* gecreëerd werden door politieke instituties, die gebaseerd waren op de voorkeuren van de elites. Het investeringsbeleid onder Bourguiba en specifiek misschien wel de invoering van wet 72-38, zou dus gekwalificeerd kunnen worden als een *critical juncture*. De interactie tussen politieke en

economische instituties is bepalend geweest voor de economische divergentie tussen de kust- en binnenlandse regio's. Voor de politieke elite was het namelijk gunstig om economische instituties zo te structureren dat economische groei voornamelijk in de kustregio's bevorderd werd.

4.4 *Investment Incentives Code* en Ben Ali's kleptocratie

Politieke instituties zijn bepalend geweest voor de relatief inclusievere economie in de kustregio's. Tegelijkertijd ontbrak het politieke motief om economische *incentives* in de binnenlandse regio's te creëren. De politieke prioriteiten van Bourguiba waren namelijk gecentreerd rondom de kustgebieden. Het investeringsbeleid heeft dan ook tot forse economische groei geleid in de kustgebieden, terwijl de binnenlanden onaangeraakt bleven. In het vervolg zal duidelijk worden dat ook de *Investment Incentives Code* (IIC) als *critical juncture* beschouwd kan worden om de divergente ontwikkelingspaden van de kust- en binnenlandse regio's te verklaren. Binnen deze *critical juncture* is de wisselwerking tussen economische en politieke instituties, net als in de tijd van Bourguiba, belangrijk voor de causaliteit.

De IIC trad in werking in 1993 en moest investeringen en projecten van Tunesiërs en niet-Tunesiërs reguleren. In de IIC werden er voornamelijk fiscale voordelen gegeven aan bedrijven die exportgericht waren. Exportgerichte bedrijven werden in de eerste tien jaar van de bedrijfsactiviteit vrijgesteld van de vennootschapsbelasting en de (persoonlijke) inkomstenbelasting. De daaropvolgende tien jaar werd er een korting van 50 procent op de heffingsgrondslag gegeven (IIC, art. 12, lid 6-7). Ook kunnen deze bedrijven de winst die ze opnieuw in hun bedrijf investeren, aftrekken van de belastbare winst (IIC, art. 13, lid 1). Bedrijven die op de binnenlandse markt of slechts gedeeltelijk op de export gericht waren, kregen gelijksoortige belastingkortingen, maar alleen op het inkomen dat verkregen is uit exportactiviteit. Ook werden er vergelijkbare fiscale prikkels gecreëerd voor het investeren in regionale ontwikkeling (IIC, art. 23, lid 2). Deze fiscale prikkel heeft echter niet geleid tot een significante toename van investeringen in de binnenlandse regio's.

De twee verschillende fiscale regimes hebben geresulteerd in een productiviteitskloof tussen binnenlandse bedrijven en exportbedrijven (Wereldbank, 2014, p. 137). De IIC bevooroordeelde de exportbedrijven, maar bemoeilijkte het wel voor exportbedrijven om zaken te doen met binnenlandse bedrijven. De reguleringen die voortvloeien uit de IIC, met daarbij horende implementatiewetten en decreten, zijn gebrekkig transparant en brengen hoge

transactiekosten met zich mee. Het gebrek aan transparantie in wetgeving leidt tot onzekerheid voor de ondernemer, waardoor investeringen risicovol worden. Wanneer een binnenlands bedrijf handelde met een exportbedrijf, moest het binnenlandse bedrijf de lokale belastingen en de btw betalen, waardoor handel met exportbedrijven onaantrekkelijk werd en zo dus ook de concurrentiepositie van binnenlandse bedrijven verslechterde (Wereldbank, 2014, p. 138). Aangezien de meeste exportbedrijven in de kustregio's gevestigd zijn en binnenlandse bedrijven vooral actief zijn in de binnenlandse regio's, heeft de IIC tot aanzienlijke regionale divergentie geleid in economische kansen en groei. In 2016 was bijvoorbeeld 92 procent van de industriële bedrijven gevestigd in Tunis, Sousse en Sfax (Aldana & El Fassi, 2016, p. 5). Nu de werking en impact van deze economische institutie geschetst zijn, is het belangrijk te kijken naar de onderliggende politieke instituties, om zo het bestaan en de werking van de IIC in context te kunnen plaatsen.

In hoofdstuk 3 is al naar voren gekomen dat er hechte banden tussen de politieke elites en de private sector bestonden en dat wetgeving selectief toegepast werd onder het Ben Ali-regime (Murphy, 1999; Willis, 2012). In de vorige alinea kwam naar voren dat bureaucratische procedures in Tunesië onduidelijk zijn en transactiekosten verhogen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat politieke corruptie hier haar intrede kon doen. Zo stellen Yerkes en Muahser (2017, p. 6) dat het voor een ondernemer relatief eenvoudiger was om een ambtenaar om te kopen om in zijn behoeften te voorzien dan de formele institutionele weg te bewandelen. De meest winstgevende bedrijven bevinden zich in *offshore*-sector (exportgericht) en hadden connecties met de politieke elite. Deze connecties waren naast de voordelige fiscaliteit (ICC) nodig om winstgevend te kunnen blijven.

De uitgifte van leningen, subsidies en contracten vielen binnen de discretionaire macht van politieke instituties, waardoor connecties met de elite nodig waren om ingewikkelde procedures te omzeilen en zo winstgevend te kunnen blijven (Bellin, 1994, p. 429). Tegelijkertijd waren de politieke elites zelf ook gebaat bij het onderhouden van intensieve banden met de private sector. Wanneer er een contract opgesteld moest worden, werd er rekening gehouden met de wederdienst; welk persoonlijk gewin kon onttrokken worden aan de uitgifte van een contract of licentie (Bellin, 1994, p. 431). Deze clientèle relatie tussen de politieke elite en de economische elite veroorzaakte economische exclusiviteit. De exclusiviteit kwam tot uiting doordat voornamelijk de *offshore*-sector in relatie stond met de politieke elite en dus eenvoudiger zaken kon doen. De *onshore*-sector (op de binnenlandse markt gericht) miste deze relaties, aangezien de sector minder winstgevend was en dus minder interessant was

voor de politieke elite, waardoor haar positie in de economie aangetast werd, naast het al minder gunstige fiscale regime.

Naast de geschetste clientèle relaties tussen politieke elites en de private sector, schuilt er in de economische activiteit van president Ben Ali en zijn familie een motief voor de voorkeursbehandeling van de *offshore*-sector in de ICC. Familie Ben Ali bezat 662 bedrijven, wat slechts 0,2 procent van het totaal aantal bedrijven is, die verantwoordelijk waren voor 16 procent van de totale productie en 21,3 procent(!) van de winst in de private sector. Deze bedrijven waren voornamelijk gecentreerd in de kustregio's (Yerkes & Muasher, 2017; Godec, 2009).

De inhoud van de IIC is in deze context goed te plaatsen. De extractieve politieke instituties, het presidentschap in dit geval, geven negatieve *incentives* aan economische instituties zoals de IIC. Deze economische institutie bleef extractief zolang het in het voordeel van de politieke elite was. Voor Ben Ali was de IIC dus een cruciaal instrument om zijn politieke macht ook te vertalen in economische macht. Mede door de fiscale voordelen en het arbitrair toepassen van wetgeving kon Ben Ali middelen onttrekken aan de samenleving voor persoonlijk gewin, en indirect dus uit de binnenlandse regio's. Rivlin (2014, par. 12) voegt hieraan toe dat Ben Ali 22 presidentiële decreten uitvaardigde, die uiteindelijk resulteerden in 79 amendementen op de Ondernemingscode. Net zoals het landbouw- en investeringsbeleid van Bourguiba was de ICC gebaseerd op politieke voorkeur. Voor de politieke elites was het opportuun om wederkerige relaties met de private sector aan te gaan en voor Ben Ali was de ICC een manier om zichzelf te verrijken.

Hoofdstuk 5 Conclusie

De hoofdvraag die in dit onderzoek centraal stond: *waarom zijn de binnenlandse regio's ten opzichte van de kustregio's economisch minder ontwikkeld?* Waargenomen is dat de instituties in de binnenlandse regio's extractiever zijn dan in de kustregio's, en dat deze over tijd ook niet van karakter veranderd zijn.

De regimes van zowel Bourguiba als Ben Ali hebben de extractieve instituties in stand gehouden om hun eigen politieke machtspositie niet te verliezen. Ook kwam naar voren dat bepaald economisch beleid, te weten de landbouwcoöperatieven, investeringswet 72-38 en de *Investment Incentives Code*, de kustregio's economisch gezien bevooroordeeld hebben, wat tot uiting kwam in het verschil in werkgelegenheid, het investeringsklimaat en het BBP tussen de

kustregio's en de binnenlandse regio's. Deze bevooroordeeling leidde echter tot verarming en economische achterstand van de binnenlandse regio's.

Het is onwaarschijnlijk dat het beschreven beleid opgesteld en geïmplementeerd werd als gevolg van ambtelijke onkunde. Het bleek namelijk dat het beleid gebaseerd was op de voorkeuren van de politieke elites, die voornamelijk in de kustregio's geconcentreerd waren en zo dus voornamelijk economische mogelijkheden en groei in de kustregio's creëerden. Deze elites hebben politieke instituties extractief gehouden en op die manier ook extractieve economische instituties gecreëerd. Tijdens het Bourguiba-regime werd het extractieve karakter van instituties veroorzaakt door de corporatistische structuur van de staat, die nauw verbonden was met Bourguiba's partij. De instituties werden extractief gehouden, omdat de verschillende elites opgenomen moesten worden in de staat met het doel om het regime in stand te houden. Dezelfde trend van politieke voorkeur zette door onder het regime van Ben Ali. De hechte banden die politieke elites hadden met de private sector en het kleine, maar winstgevend aantal bedrijven van de familie Ben Ali kunnen de IIC en de impact op regionale verhoudingen in Tunesië verklaren.

De casus van Tunesië bevestigt de theoretische proposities van Acemoglu en Robinson (2012), die in de analyse teruggekomen zijn. De economische groei in de binnenlandse regio's bleef uit doordat politieke en economische instituties extractief zijn. De macht van de elite werd zowel sociaal als juridisch te weinig begrensd. Instituties in de kustregio's waren ook extractief, maar hebben toch voor economische groei en meer welvaart gezorgd, doordat economische kansen toegankelijk waren voor een breder deel van de samenleving. Ook Acemoglu en Robinson (2012, p. 430) geven aan dat economische groei onder extractieve instituties mogelijk is, wanneer er een zekere mate van politieke centralisatie aanwezig is. Tegelijkertijd stellen de auteurs dat deze economische groei niet duurzaam is. In dit onderzoek lag de focus niet op het concept duurzame economische groei. Met het oog op de huidige economische situatie in Tunesië blijft dit echter wel een aanknopingspunt voor verder onderzoek.

De aanname dat instituties *path dependent* zijn en dus moeilijk veranderen als ze eenmaal gevestigd zijn in de samenleving, en mogelijk alleen veranderen na een *critical juncture* gaat ook in de Tunesische casus op. De *regime changes* zijn niet verantwoordelijk geweest voor institutionele veranderingen, maar slechts voor continuering van bestaande instituties. Wel zijn dat de politieke instituties geweest die economische instituties op een manier gestructureerd hebben dat er in de binnenlandse regio's geen *incentives* waren voor

innovatie en investeringen en uiteindelijk geleid hebben tot een intensivering van de al bestaande extractie. Extractieve politieke instituties ondersteunen dit door de macht van diegenen die profiteren van de extractie te bevestigen. De in hoofdstuk 1 opgestelde veronderstelling lijkt dan ook te kloppen. Concluderend kan gesteld worden dat de historisch-institutionele theorie van Acemoglu en Robinson (2012) opnieuw bevestigd is in deze casus.

Literatuurlijst

- Abderrahim, T. (2017, 3 februari). Tunisia's new law: another step towards local democracy (blog). Opgevraagd van het ECDPM: <http://ecdpm.org/talking-points/tunisia-law-towards-local-democracy/>
- Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. & Thaicharoen, Y. (2003). Institutional causes, macroeconomic symptoms: volatility, crises and growth. *Journal of Monetary Economics*, 50 (1), 49-123.
- Acemoglu, D. & Robinson, J. (2010). The role of institutions in growth and development. *Review of Economics and Institutions*, 1 (2), 1-33.
- Acemoglu, D. & Robinson, J. (2012). *Why nations fail. The origins of power, prosperity, and poverty*. New York: Crown Business.
- African Economic Outlook (2015). *Country report Tunisia*. Opgevraagd van OECD: <http://www.oecd.org/dev/africa/>
- Aldana, A. & El Fassi, S. (2016). *Tackling regional inequalities in Tunisia* (briefing note 84). Opgevraagd van het ECDPM: <http://ecdpm.org/publications/tackling-regional-inequalities-tunisia/>
- Alesina, A. & Giuliano, P. (2014). *Culture and institutions* (working paper 19750). Opgevraagd van <http://www.nber.org/papers/w19750>
- Alexander, C. (2016). *Tunisia, from stability to revolution in the Maghreb*. Londen: Routledge.
- Arbeidscode (2017). Opgevraagd van <http://www.legislation.tn/sites/default/files/codes/travail.pdf>
- Ashford, D. (1967). Organization of cooperatives and the structure of power in Tunisia. *The Journal of Developing Areas*, 1 (3), 317-332.
- Beissinger, M., Jamal, A. & Mazur, K. (2015). Explaining divergent revolutionary coalitions: regime strategies and the structuring of participation in the Tunisian and Egyptian revolutions. *Comparative Politics*, 48 (1), 1-24.
- Bellin, E. (1994). The politics of profit in Tunisia: utility of the rentier paradigm? *World Development*, 22 (3), 427-436.
- Boukhars, A. (2017). The fragility of elite settlements in Tunisia. *African Security Review*, 26 (3), 257-270.
- Brisson, Z. & Krontiris, K. (2012). *From revolutions to institutions*. Opgevraagd van <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/27221>
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. New York: Oxford University Press.
- Capoccia, G. (2016). When do institutions 'bite'? Historical institutionalism and the politics of institutional change. *Comparative Political Studies*, 49 (8), 1095-1127.
- Capoccia, G. (2015). Critical junctures and institutional change. In: K. Thelen & J. Mahoney (red.), *Advances in comparative-historical analysis* (pp. 147-179). Cambridge: Cambridge University Press.
- Charrad, M. (2011). Central and local patrimonialism: state-building in kin-based societies. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 636 (1), 49-68.
- Feige, E. (1990). Defining and estimating underground and informal economies: the new institutional economics approach. *World Development*, 18 (7), 989-1002.
- Findlay, A. (1984). Tunisia: the vicissitudes of economic development. In: R. Lawless & A. Findlay (red.), *North Africa* (pp. 217-240). New York: St. Martin's Press.
- Freedom House (2018). *Country report Tunisia*. Opgevraagd van: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/tunisia>

- Godec, E. (2009). *Corruption in Tunisia: what's yours is mine* (diplomatiek telegram 08TUNIS679_a). Opgevraagd van WikiLeaks:
https://wikileaks.org/plusd/cables/08TUNIS679_a.html
- Grondwet (2014). Opgevraagd van
https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf
- INS (2015). *Regional data portal*. Opgevraagd van <http://regions.ins.tn>
- Investment Incentives Code (1993). Opgevraagd van
http://www.profiscal.com/anglais/Anglais/Digest_ENG/cii.htm#_Toc27548963
- Jmaï, A., Rousseliere, D. & Daniel, C. (2017). Semi-parametric regression-based decomposition methods: evidence from regional inequality in Tunisia. *African Development Review*, 29 (4), 660-673.
- Kherigi, I. (2016). *How to make local governance in Tunisia more accountable; participatory democracy and open governance in the new Tunisian constitution* (working paper). Opgevraagd van Yasmine Foundation: <http://www.jasminefoundation.org/wp-content/uploads/2017/10/JFRC-Decentralization-v5-FINAL-1.pdf>
- King, S. (2003). *Liberalization against democracy, the local politics of economic reform in Tunisia*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lee, C. (1979). Medenine; regional capital and small urban center in the Tunisian south. In: A. Southall (red.). *Small urban centers in rural development in Africa* (pp. 257-267). Madison: University of Wisconsin Press.
- Micaud, C., Brown, L. & Moore, C. (1964). *Tunisia the politics of modernization*. New York: Praeger.
- Moudoud, E. (1989). *Modernization, the state, and regional disparity in developing countries: Tunisia in historical perspective, 1881-1982*. Boulder: Westview Press.
- Murphy, E. (1999). *Economic and political change in Tunisia: from Bourguiba to Ben Ali*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- OECD (2015). *Tunisia; a reform agenda to support competitiveness and inclusive growth* (better policies series). Opgevraagd van OECD:
<https://www.oecd.org/economy/Tunisia-a-reform-agenda-to-support-competitiveness-and-inclusive-growth.pdf>
- Perkins, K. (2014). *A history of modern Tunisia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rivlin, P. (2014). Tunisia: what Ben Ali stole. *Iqtisadi: Middle East Economy* 4 (5). Opgevraagd van: https://english.tau.ac.il/iqtisadi/what_ben_ali_stole
- Ruf, W. (1984). Tunisia: contemporary politics. In: R. Lawless & A. Findlay (red.), *North Africa* (pp. 101-119). New York: St. Martin's Press.
- Tabellini, G. (2005). *Culture and institutions: economic development in the regions of Europe* (IGIER working paper 1492). Opgevraagd van SSRN:
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=754086
- Taib, M. (2012). *The mineral industry of Tunisia* (2012 Minerals Yearbook). Opgevraagd van het USGS: <https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2012/myb3-2012-ts.pdf>
- Thelen, K. (1999). Historical institutionalism in comparative politics. *Annual Review of Political Science*, 2, 369-404.
- Wereldbank (2015). *World bank group country survey 2015*. Opgevraagd van <http://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/2649>
- Wereldbank (2014). *The unfinished revolution: bringing opportunity, good jobs and greater wealth to all Tunisians*. Opgevraagd van Wereldbank:
<http://www.worldbank.org/en/country/tunisia/publication/unfinished-revolution>
- Willis, M. (2012). *Politics and power in the Maghreb: Algeria, Tunisia and Morocco from independence to the Arab Spring*. Londen: Hurst & Company.

- Yerkes, S. & Muasher, M. (2017). *Tunisia's corruption contagion: a transition at risk* (paper). Opgevraagd van Carnegie Emdowment for International Peace:
<http://carnegieendowment.org/2017/10/25/tunisia-s-corruption-contagion-transition-at-risk-pub-73522>
- Zartman, W. (1963). *Government and politics in northern Africa*. New York: Praeger.

Bijlagen

Bijlage A: indeling van Tunesië

Hier wordt de regionale indeling, zoals gebruikt in dit onderzoek, uitgewerkt naar gouvernement.

Noordoosten: Tunis, Ariana, Ben Arous, Mannouba, Nabeul, Zaghouan, Bizerte

Centraal-Oosten: Sousse, Monastir, Mahdia, Sfax

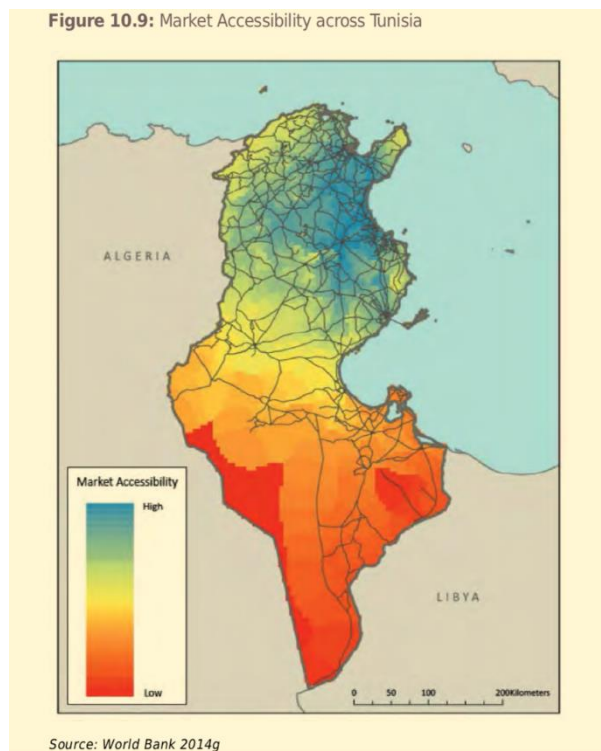
Zuidoosten: Gabed, Medenine, Tataouine

Noordwesten: Beja, Jendouba, du Kef, Siliana

Centraal-Westen: Kairouan, Kasserine, Sidi Bouzid

Zuidwesten: Gafsa, Tozeur, Kebili

Bijlage B: markttoegang in Tunesië

Toelichting: Blauw gekleurd zijn de gebieden waar de markttoegang hoog is, rood gekleurd zijn de gebieden waar dit niet het geval is.

Bron: Wereldbank (2014). *The unfinished revolution: bringing opportunity, good jobs and greater wealth to all Tunisians*. Opgevraagd van Wereldbank:

<http://www.worldbank.org/en/country/tunisia/publication/unfinished-revolution>